

4. Екологічні права громадян, як їх захистити за допомогою закону. – К.: Еко-Восток, 1997. – 189 с.
5. Загвойська Л.Д., Лазор О.Я. Економічне підґрунтя менеджменту природних ресурсів на засадах сталого розвитку// Економіка України. – 2005, № 8. – С. 75-80.
6. Закон України "Про екологічну експертизу"// Відомості Верховної Ради України. – 1995, № 8. – С. 54.
7. Закон України "Про охорону навколишнього природного середовища"// Відомості Верховної Ради України. – 1991, № 41. – 546 с.
8. Калиновський С. Оцінка впливу і екологічна експертиза – сьогодні і завтра// Рідна природа. – 2000, № 1. – С. 17-24.
9. Качинський А.Б. Концепція ризику у світлі екологічної безпеки України. – К.: НІСД, 1993, вип. 14. – 49 с.
10. Качинський А.Б., Хміль Г.А. Екологічна безпека України: аналіз, оцінка, державна політика. – К.: НІСД, 1997. – 127 с.
11. Лазор О.Я. Державне управління у сфері реалізації екологічної політики в Україні: організаційно-правові засади: Монографія. – Львів: Ліга-Прес, 2003. – С. 24-45.
12. Лазор О.Я. Екологічна експертиза: теорія, методологія, практика: Монографія. – Львів: Ліга-Прес, 2002. – 364 с.
13. Лазор О.Я., Загвойська Л.Д. Еколого-економічні підходи до реалізації екологічної політики// Економіка України. – К.: Преса України, 2002, № 12 (493). – С. 76-79.
14. SIGMA, OECD. Оцінка впливу як спосіб удосконалення інструментів політики. – К.: Вид. дім "КМ Академія". – 2002, вип. 31. – 76 с.
15. Справочник по экологической экспертизе проектов/ Под ред. М.А. Пустовойта. – К.: Урожай, 1986. – 191 с.
16. Юридична енциклопедія: У 6 т. – К.: Українська енциклопедія, 2001, т. 3. – 792 с.
17. Canter L.W. Environmental Impact Assessment. McGraw-Hill. 1996.
18. Gilpin A. Environmental impact assessment (EIA): cutting edge for the twenty – first century. – Cambridge university Press, 1995.
19. Leopold, L.B., Clark, F.E., Hanshaw, B.B. & Balsey, J.R. A Procedure for Evaluating Environmental Impact. US Geological Survey Circular 645, Department of Interior, Washington DC, 1971.
20. Nichols R. i Hyman E. A review and analysis of fifteen methodologies for environmental assessment, Center for Urban and regional Studies, University of North Carolina, Chapel Hill, North Carolina, USA, 1980.
21. White, G. Organizing Scientific Investigations to Deal with Environmental Impacts. Paper presented to the Careless Technology Conference, Washington, DC. The Natural History Press, New York, USA, 1968.

УДК 330.32(33+574) Ст. наук. співроб. Н.М. Андрєєва, канд. екон. наук – Ін-т проблем ринку і економіко-екологічних досліджень НАН України

ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ЕКОЛОГІЗАЦІЇ ІНВЕСТИЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В УКРАЇНІ

Розглянуто теоретичний базис екологізації інвестиційної діяльності в Україні, представлено авторську позицію з основних напрямів класифікації екологічно орієнтованих інвестицій.

Ключові слова: екологізація інвестиційної діяльності, екологічні інвестиції.

Senior research worker N.N. Andreeva – Institute of problems of market, economic and ecological researches of NAS of Ukraine

Theoretical bases of investment activity in ecological sphere in Ukraine

The theoretical base of investment activity in ecological sphere in Ukraine is considered, author position is represented to basic directions of classification of the ecologically oriented investments.

Keywords: investment activity in ecological sphere, ecological investments.

В умовах кризового ресурсно-екологічного стану України питання екологізації інвестиційної діяльності набувають особливої актуальності. Сучасна ситуація в інвестиційній сфері України характеризується, з одного боку, поліпшенням макроекономічних показників економіки країни, з іншого, нестабільним інвестиційним кліматом. Обсяги інвестування в різні галузі і сфери економіки України малі і не задовольняють нагальних потреб країни. Необхідно докорінно змінити існуючі тенденції в розвитку інвестиційного ринку України, особливо в екологічній сфері. Перші кроки в цьому напрямі вже зроблено. Уряд активно сприяє впровадженню інвестиційних проектів екологічної орієнтації. Так, реалізуються пріоритетні проекти з охорони довкілля, зокрема в рамках національної програми оздоровлення басейну Дніпра і поліпшення якості питної води, Програми використання відходів виробництва і споживання на період до 2005 р., державні програми соціально-економічного розвитку Поліського, Карпатського та Причорноморського регіонів і багато інших програм.

Важливим завданням вирішення поставленої проблеми є вироблення нових наукових підходів до процесів екологізації інвестування в Україні. Теоретичні аспекти екологізації інвестиційної діяльності частково відображено у багатьох роботах вітчизняних і зарубіжних авторів, таких як Н.В. Пахомової, А. Ендерса, К.К. Ріхтера, Т.С. Хачатурова, Н.Г. Фейтельмана, Т.Г. Бень, В.С. Верещак, Б.В. Буркинського, Н.Г. Ковальнової, С.К. Харічкова, Н.М. Андрєєвої та інших. Метою цього наукового дослідження є формулювання теоретичних основ екологізації інвестиційної діяльності.

Під екологізацією інвестиційної діяльності потрібно розуміти комплексний і системний процес перетворення інвестиційної діяльності з урахуванням екологічних обмежень, спрямований на зниження екодеструктивної дії сфер виробництва, обігу, споживання, основним пріоритетом якого є повсюдне впровадження новітніх досягнень науково-технічного прогресу. Процеси постійного покращення якості довкілля, які закладено в основу екологізації інвестиційної політики, можуть бути забезпечені тільки в рамках інноваційної екологічної політики, яка реалізовується на державному рівні. Екологізація інвестиційної діяльності має чітко виражений стратегічний характер.

Теоретико-концептуальні підходи до вивчення питань екологізації інвестиційної діяльності в Україні потрібно розглядати, виходячи з особливостей урахування екологічного чинника в механізмі інвестування. У цьому контексті процес екологізації інвестиційної діяльності доцільно вивчати у двох аспектах: вивчення теоретичних основ обліку екологічного чинника при реалізації всіх інвестиційних процесів; вивчення теоретичних основ екологічного інвестування. Якщо у першому випадку розглядаються інвестиційні інструменти і механізми, які сприяють екологізації будь-яких процесів інвестування, то у другому йдеться про безпосереднє інвестування сфери природокористування та охорони навколишнього середовища.

Суб'єкти екологізації інвестиційної діяльності – це економічні суб'єкти інвестиційної діяльності, впливаючи на які, можна досягати цілей екологізації. Умовно можна виділити декілька груп суб'єктів інвестування: первинні

(безпосередні) суб'єкти – це ті, які безпосередньо відповідають за процеси екологічної деструкції; вторинні (непрямі) економічні суб'єкти – це ті, які впливають на первинних економічних суб'єктів і можуть сприяти ухваленню рішень останніми в напрямі реалізації екологізації інвестиційної політики; суб'єкти системи, яка керує, – формують правове і/або мотиваційне поле для перших двох груп суб'єктів; інші суб'єкти (неурядові організації, мас медіа, установи освіти, ін.) – створюють у суспільстві умови, сприятливі здійсненню екологізації.

Механізми екологізації інвестиційної діяльності охоплюють різні рівні управління (країна, регіон, галузь, конкретний суб'єкт господарювання). Практичну реалізацію екологізації інвестиційної діяльності в рамках загальної екологізації економіки потрібно здійснювати в рамках двох основних напрямів, які зорієнтовано на впровадження досягнень науково-технічного прогресу і мають найбільший потенціал: екореструктуризація виробництва та екологічна модернізація виробництва.

Структурне забруднення середовища потрібно враховувати в обґрунтуванні екологічної політики. З усієї сукупності галузевих виробництв як в окремому регіоні, так і у країні в цілому, насамперед, треба виділяти ті, рівень впливу яких на навколишнє середовище вищий за середній. І саме в них доцільно проводити найактивніші екологічно орієнтовані інвестиційні заходи, що дасть змогу вирішувати екологічні проблеми оперативно і з найбільшою ефективністю.

Екореструктуризація є процесом природозахистної перебудови галузевої структури національної економіки або шляхом скорочення попиту на продукцію "брудних" виробництв, або шляхом модернізації галузей-споживачів продукції цих "брудних" виробництв [1, с. 231].

В основі екореструктуризації лежить скорочення витрат ряду найважливіших видів сировини і матеріалів (зокрема сталі, аміаку, алюмінію, хлору, паперу на одиницю валового випуску), яке спостерігається в наш час у більшості розвинутих країн.

Скорочення ресурсо- і матеріаломісткості сфер виробництва, обігу і споживання, а, тим самим, і скорочення попиту на продукцію "брудних" секторів економіки, є довготривалою тенденцією. Воно, своєю чергою, зумовлено найважливішими чинниками: поступовим збільшенням частки сектора послуг і зниженням частки промисловості у ВВП; зміною споживчої поведінки і системи переваг унаслідок зростання значення нематеріальних, зокрема екологічних складових добробуту; переходом від масового індустріального виробництва до гнучкіших індивідуалізованих і спеціалізованих форм; скороченням витрат матеріальних ресурсів на одиницю валового випуску внаслідок підвищення якості матеріалів (наприклад, міцності сталі).

Окрім довгострокових, можуть діяти і короткострокові чинники: підвищення рівня світових цін на ті або інші сировинні товари, депресивне зниження темпів зростання ВВП або пряме скорочення його обсягів і, як наслідок, скорочення попиту на машини, устаткування, об'єкти нерухомості і далі – на будівельні та конструкційні матеріали (метал, цемент і т.ін.).

Подібні структурні зміни, які приводять до скорочення частки екологічно брудних галузей у ВВП, у наш час спостерігаються в ряді розвинутих країн. В їх числі – Австралія, Австрія, Бельгія, Великобританія, Німеччина, Данія, Італія, Ірландія, Канада, Норвегія, США і Франція. На жаль, на цьому тлі в багатьох країнах Східної і Південної Європи ситуація з галузевою структурою економіки, як і зі структурним забрудненням середовища, не тільки не покращала, а ще й погіршилася [1, с. 234].

Екологічна модернізація торкається змін не між галузями, а всередині них. Ці зміни є результатом корінного техніко-технологічного оновлення виробництва. Найважливішим індикатором такої модернізації є скорочення витрат енергії, води і т.ін. на одиницю вироблюваної продукції. Проте засоби досягнення цієї мети відмінні від екореструктуризації. Як вважають фахівці, цей шлях характеризується більшою результативністю. Так, в Японії у 1989 р. споживання кінцевої енергії (електрики) було на 58,6 % нижче за рівень, який би спостерігався за відсутності технологічних змін. Водночас, скорочення частки енергомістких секторів економіки забезпечило зниження споживання електроенергії тільки на 13 %. Аналогічні цифри було одержано для Швеції, Німеччини і деяких інших країн [2, с. 18].

Від категорії "екологізації інвестиційної діяльності" необхідно, на думку автора, перейти до категорії "екологічно орієнтованого інвестування". Однакові на перший погляд, вони мають дещо різне змістовне наповнення. Якщо екологізація інвестиційної діяльності – це комплексний і системний процес постійного вдосконалення інвестиційного механізму, то екологічне інвестування – це процес поточного інвестування ресурсно-екологічної сфери господарювання, а екологічно орієнтоване інвестування – це інвестування всього народногосподарського комплексу з урахуванням екологічних цілей і пріоритетів.

Таке категоріальне трактування автор закладає в основу подальшого розуміння суті екологічно орієнтованих інвестицій. Відзначимо, що незважаючи на важливість і складність осмислення даної категорії, в науковій літературі і міжнародній практиці дотепер не існує сталих категоріальних понять у цій сфері.

Під екологічно орієнтованими інвестиціями у дослідженні розуміють всі види майнових та інтелектуальних цінностей, які вкладаються в господарську діяльність, і спрямовані на зниження та ліквідацію негативного антропогенного впливу на навколишнє середовище, збереження, поліпшення і раціональне використання природноресурсного потенціалу територій, забезпечення екологічної безпеки країни, внаслідок яких досягаються екологічні, соціальні, економічні і політичні результати [3, с. 98].

Ці результати виявляються на таких рівнях: екологічні – полягають у зниженні антропогенного і техногенного навантажень на навколишнє середовище, у підвищенні якості ресурсоспоживання; соціально-економічні – у підвищенні рівня життя населення, ефективності суспільного виробництва і примноженні національного багатства країни. Політичні результати полягають у зменшенні рівня політичної залежності країни від зарубіжних постачальників ресурсів, розширенні можливостей використання міжнародних домовленостей для активізації торгівлі квотами, екологічно орієнтованою продукцією і т.ін.

Виходячи з особливостей і напрямів реалізації, екологічно орієнтовані інвестиції потрібно класифікувати, на думку автора, таким чином: екологічні інвестиції; ресурсозберігаючі інвестиції; інвестиції, які спрямовують у сферу забезпечення ресурсно-екологічної безпеки; екологічно орієнтовані інноваційні інвестиції.

У своєму дослідженні автор не випадково окремо виділяє три останні різновиди "екологічно орієнтованих інвестицій". Зумовлено це насамперед специфікою останніх і необхідністю глибинної систематизації всього комплексу такого роду інвестицій. На жаль, незважаючи на те, що тема екологічного інвестування розглядається достатньо давно в науковій літературі, системне розуміння таких процесів як у теорії, так і у практиці, відсутнє.

В економічній літературі по-різному трактують зміст понять: "екологічні інвестиції", "інвестиції природоохоронного призначення", "ресурсозберігаючі інвестиції", "екологічно орієнтовані інвестиції", "екологізація інвестиційної діяльності", "екологічна інвестиційна діяльність".

Зокрема, І.Р. Смагарінський, досліджуючи процеси фінансування природоохоронних заходів, відзначає деякі його особливості: будучи ресурсом індустріальним, вони зберігають ресурс природний, такий, який має капітальну фондову форму грошової оцінки; ефектотворюючою основою для них є збиток, якому вдалося запобігти, як різновид економічного ефекту в його специфічному прояві у сфері природокористування [4, с. 76].

Відзначимо, що відповідно до рекомендацій конференції європейських статистиків, викладених в Єдиній європейській стандартній статистичній класифікації природоохоронних об'єктів і витрат на охорону навколишнього середовища (Париж, 13-17 червня 1994 р.), розрізняють дві конкретні форми природоохоронної діяльності: поточну природоохоронну діяльність і природоохоронні заходи. Поточна природоохоронна діяльність – це неперервно здійснювана діяльність, спрямована на досягнення стабільності або поліпшення стану навколишнього середовища. Вона пов'язана, в основному, з експлуатацією, а не створенням основних фондів природоохоронного призначення. Природоохоронні заходи – це природоохоронна діяльність, яка здійснюється з метою істотного поліпшення стану навколишнього природного середовища або створення умов для його поліпшення. Результатом природоохоронних заходів може бути створення основних фондів природоохоронного призначення [5, с. 185]. Саме тому термін "природоохоронні заходи" часто асоціюється з терміном "природоохоронні інвестиційні заходи".

Проте, природоохоронні інвестиції є тільки деякою складовою частиною інвестицій екологічних. Під екологічними інвестиціями у дослідженні розуміють всі види майнових та інтелектуальних цінностей, які вкладаються в народногосподарський обіг, основною метою яких є запобігання, обмеження, усунення і відновлення забруднень навколишнього природного середовища.

Певну особливу підгрупу, яка безпосередньо пов'язана з проблемами безпеки, автор зараховує до категорії інвестицій, які спрямовують у сферу забезпечення ресурсно-екологічної безпеки. Інвестиції, пов'язані з проблемами ефективного використання природно-ресурсного потенціалу, які мають імо-

вірнісний характер і забезпечують збереження життєво важливих компонентів природно-ресурсного середовища суспільства, у своєму дослідженні автор відносить до категорії інвестицій, спрямованих на забезпечення ресурсно-екологічної безпеки.

Більшість економістів взагалі не відносять інвестиції ресурсозберігаючого призначення до категорії "екологічних" і виділяють їх в особливу самостійну групу [6]. Пов'язано це насамперед з тим, що такого роду інвестиції характеризуються не тільки економією природних (мінерально-сировинних, паливно-енергетичних, водних, лісових, атмосферних та ін.) і матеріальних (створених людиною) ресурсів, але й економією трудових, фінансових, інформаційних та інших видів ресурсів. Такого роду інвестиції часто характеризуються отриманням значних прямих економічних ефектів.

Під "ресурсозберігаючими інвестиціями" автор має на увазі тільки інвестиції, які характеризуються економією природних ресурсів. Дану категорію автор виділяє в особливу підгрупу екологічно орієнтованих інвестицій.

Інвестиції, які пов'язані з питаннями забезпечення ресурсної складової ресурсно-екологічної безпеки, автор відносить до групи інвестицій, які спрямовано у сферу забезпечення ресурсно-екологічної безпеки. Початкове базисне поняття "ресурсно-екологічна безпека" (РЕБ) визначають в науковій літературі у двох аспектах [7]: стан задоволеності життєво важливих потреб держави (особи, суспільства в цілому) у природних ресурсах і здоровому середовищі; система законодавчо закріплених політичних, правових, економічних і екологічних гарантій, які забезпечують за допомогою сукупності певних умов і заходів, створення і підтримку прийнятного (з соціально-економічних позицій) рівня захищеності держави (особи, суспільства) від дії дестабілізуючих чинників розвитку, у першу чергу таких, як зростання дефіциту ресурсів, втрата (виснаження) компонентів природно-ресурсного потенціалу, життєво важливих для здоров'я і благополуччя населення внаслідок порушення стабільності і функціонування екологічних систем різного ієрархічного рівня.

Під інвестиціями, призначеними для забезпечення ресурсно-екологічної безпеки, автор розуміє всі види майнових та інтелектуальних цінностей, які вкладаються в народногосподарську діяльність, їх основною метою є захист життєво важливих інтересів осіб, суспільства, господарюючих суб'єктів від реальних або потенційних загроз, викликаних антропогенним, техногенним або природним впливом на навколишнє середовище, а також не раціональним природокористуванням, що призводить до виснаження природних ресурсів.

Екологічно орієнтовані інноваційні інвестиції – це одна з форм екологічно орієнтованого інвестування, яка здійснюється з метою впровадження досягнень науково-технічного прогресу в інвестиційну діяльність підприємства [8, с. 105].

Особливістю екоінноваційних інвестицій є їх висока капіталомісткість. У зв'язку з цим можна зробити висновки про складність акумуляції необхідних фінансових ресурсів підприємствами на даному етапі розвитку економіки України, про неможливість ефективного використання багатьох фінансових джерел і необхідності державного стимулювання і фінансової підтримки еко-інноваційної інвестиційної діяльності.

Державне стимулювання має передбачати як стимули позитивної мотивації (нове українське інвестиційне та інноваційне законодавство може бути визнане прогресивним у цьому напрямі), спрямовані на стимулювання і впровадження екологічно орієнтованих інвестицій, так і стимули негативної мотивації (нормування викидів, штрафи, збори за використання природних ресурсів і забруднення навколишнього природного середовища тощо).

Варто наголосити, що рішення про участь в інвестиційному проекті та його державну фінансову підтримку необхідно приймати з урахуванням різних груп критеріїв і оцінок. У зв'язку з цим процедура відбору екологічно орієнтованих інвестиційних проектів має включати як формалізовані методи розрахунку кількісних критеріїв оцінки економічної ефективності в рамках екологічної атестації проектів, так і неформалізовані (експертні) методи аналізу різних аспектів проектів. Методична і методологічна база реалізації та економічних оцінок екологічно орієнтованих інвестиційних проектів перебуває на стадії становлення. Тому першорядним завданням української держави повинна стати підтримка академічної і вузівської науки, яка займається дослідженням у цьому напрямі.

Резюмуючи викладене вище, можна констатувати, що створення теоретичних засад екологізації інвестиційної діяльності створює базисну основу теоретичного осмислення екологізації економіки України в цілому. Екологізація економіки України (в рамках концепції сталого розвитку) є невід'ємною умовою швидкої інтеграції нашої країни у світову економіку.

Література

1. Пахомова Н.В., Рихтер К.К. Экономика природопользования и экологический менеджмент: Учебн. для вузов. – СПб.: Изд-во С-Пет. ун-та, 1999. – 488 с.
2. Janicke M., Binder M., Monch H. Dirty industries: patterns of change in industrial countries// Environmental and resource economics. Vol.9. – 1997. – P. 14-20.
3. Андреева Н.Н., Харичков С.К. Экологоориентированные инвестиции в системе обеспечения ресурсно-экологической безопасности. – Одесса: Институт проблем рынка и экономико-экологических исследований НАН Украины, 2000. – 196 с.
4. Инвестиционная политика природопользования/ Под ред. Т.С. Хачатурова, Н.Г. Фейтельмана. – М.: Наука, 1989. – 277 с.
5. Шимова О.С., Соколовский Н.К. Экономика природопользования: Учеб. пособие. – М.: ИНФРА-М, 2005. – 377 с.
6. Эндерс А., Квернер И.. Экономика природных ресурсов, 2-е изд. – СПб.: Питер, 2004. – 256 с.
7. Степанов В.Н., Круглякова Л.Л., Харичков С.К. и др. Система ресурсно-экологической безопасности: основные понятия и определения/ НАН Украины. – Одесса: ИПРЭИ, 1995. – 65 с.
8. Андреева Н.Н. Экологические инновации как базис процессов экологизации инвестиционной деятельности в Украине// Наук. праці Донецького НТУ. – Донецьк: ДонНТУ, 2003, вип. 68. – С. 101-107.

УДК 502.33: 658.012.32

Аспір. І.М. Кобушко – Сумський державний університет

ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ЕКОЛОГІЧНОГО БЮДЖЕТУВАННЯ

Досліджено проблеми фінансового забезпечення еколого-економічної збалансованості господарської діяльності підприємств. Одним з інструментів вирішення даної проб-